

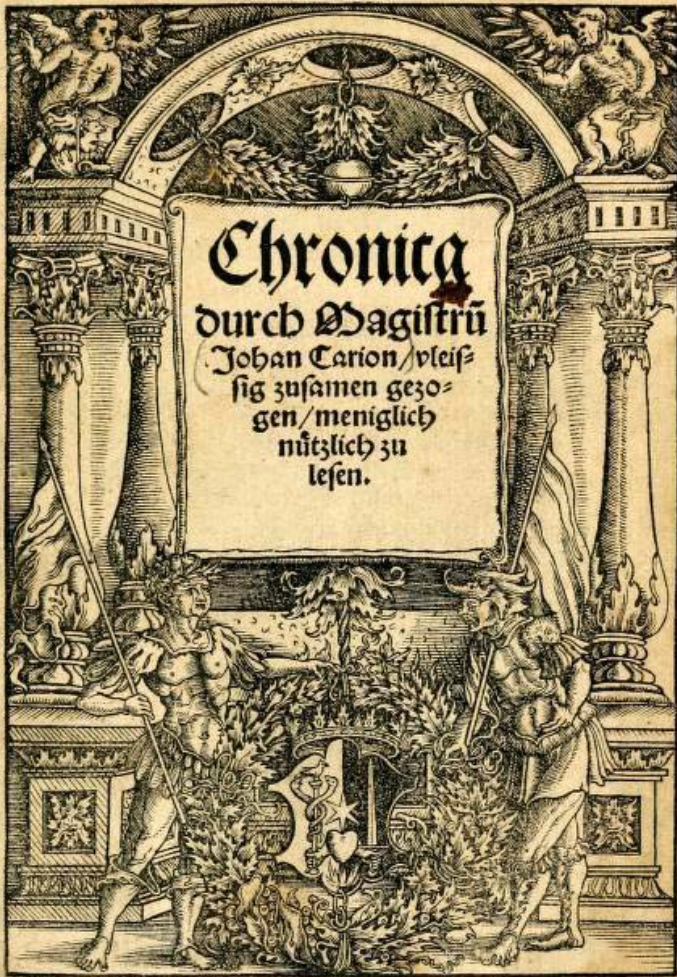
CARIONOVA KRONIKA SVETA – „BESTSELLER“ PROTESTANTSKEJ HISTORIOGRAFIE 16. STOROČIA

PROM. KNIH. VLASTA OKOLIČÁNYOVÁ

The author presents the origin and content of the first German edition of the universal chronicle by the German astrologer and physician Johann Carion, and introduces the co-authors of its rewritten versions published after Carion's death. She also points to the translations of the chronicle into Latin and ten other vernacular languages, including the Czech edition and the persons who carried out the first translation. She describes in detail why the work came to serve as a textbook on Protestant historiography and how it was received by European professional and lay audiences. Finally, the article is focused on the occurrence of Carion's Chronicle in the collections of libraries in Slovakia and individual owners.

 www.upce.cz

Keywords: 16th-century prints; Carion's Chronicle; German historians; Protestant historiography; history textbooks; translations into vernacular languages; Czech translations; Slovak and Czech owners

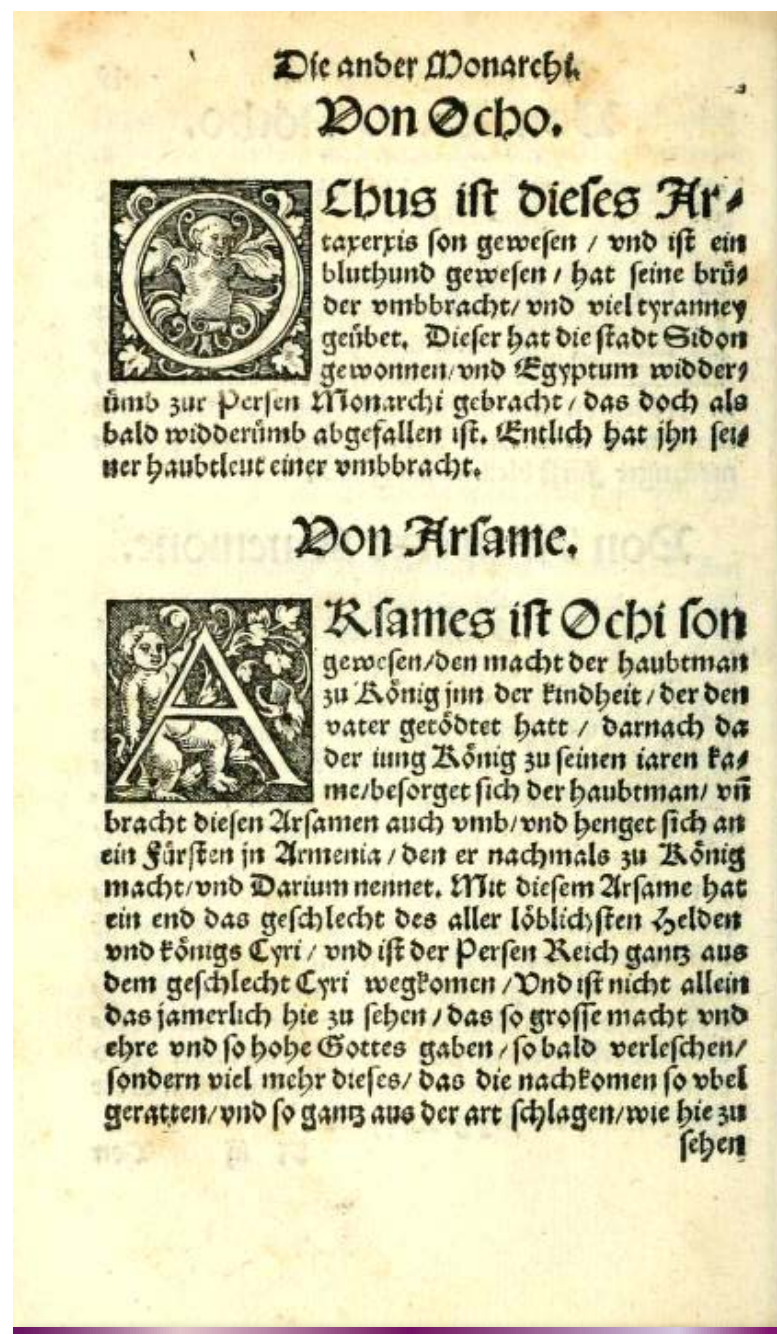
Carionova kronika, Wittenberg 1532 (Zdroj KVK)

Atribútom „bestseller“ si dovoľíme označiť tlač zo 16. storočia, ktorá ani v súčasnosti, napriek poltisícročiu od jej vzniku, nechýba v žiadnom z významnejších historických knižných fondov zachovaných na európskom kontinente. Túto značku prvotriednej kvality dostala *Carionova kronika* od nemeckých historikov 21. storočia na základe viacerých presvedčivých poznatkov, ktoré odzrkadľuje ich výskum. Stručne uvedieme výber niekoľkých argumentov:

CARION, Johann. Chronica. Wittenberg : Georg Rhau. 1532 (jarné vydanie [170] listov. (VD 16 C/995)

- Hneď v prvom roku vytlačenia bola kronika vydaná u toho istého tlačiara trikrát v dvoch rôznych formátoch s podstatným prepracovaním a doplnkami iného spoluautora.
- Toto dielo bolo vytlačené v priebehu ďalších rokov 16. storočia vo viacerých prepracovaných a doplnených vydaniach od viacerých autorov.
- Opakované vydania kroniky zaznamenávajú

bibliografie v šiestich štátoch Európy: v piatich nemeckých mestách (Wittenberg, Augsburg, Magdeburg, Schwäbisch Hall, Frankfurt nad Mohanom) a v ďalších ôsmich mestách piatich iných európskych krajín: v Česku (Litomyšľ a Praha), vo Francúzsku (Lyon a Paríž), vo Švajčiarsku (Bazilej a Ženeva), v Taliansku (Benátky) a v Belgicku (Antverpy) a i. Mimo Nemecka bola kronika vydávaná nielen v nemeckom origináli a jeho latinskom preklade, ale čo je pozoruhodné, aj v preklade do iných národných jazykov: češtiny, francúzštiny, taliančiny, flámčiny, angličtiny, dánčiny, holandčiny, nórčiny,

Ukážka iniciál a textu, Carionova kronika

švédčiny a španielčiny, dovedna bola vytlačená v 12 jazykoch.

- Tlačou vychádzalo opakovane aj rozšírené súborné vydanie Carionovej kroniky obsahujúce doplnky od ďalších autorov: Filipa Melanchthona, Johanna Funcka, Caspara Peucera a i.
- Kniha sa po aprobácii profesormi univerzity vo Wittenbergu stala oficiálnou učebnicou protestantskej historiografie, podľa ktorej sa dejiny sveta vyučovali na všetkých európskych protestantských univerzitách.
- Carionova kronika dosiahla okrem množstva vydaní aj širokú literárnu recepciu, a to nielen v okruhu učencov a vzdelancov zo šľachtických a meštianskych kruhov, ale aj u laickej čitateľskej verejnosti.
- Z Carionovej kroniky často citovali a odvolávali sa na ňu viacerí ďalší autori dejepisných kníh 16. a 17. storočia.
- Aj v nasledujúcom 17. storočí registrujú bibliografie najmenej sedem ďalších vydaní Carionovej kroniky (v rokoch 1601, 1602, 1608, 1610, 1617, 1624 a 1625).¹
- Používanie Carionovej kroniky siaha až do 18. storočia.

POSUN NA VÝZNAMNEJŠÍ POST MODERNEJ HISTORIOGRAFIE

Na Slovensku a v Česku sa do súčasnosti zachovalo niekoľko desiatok rôznych vydaní citovanej kroniky sveta, ktoré pochádzajú z knižničných zbierok rôznych organizácií alebo jednotlivcov. Zastúpené sú jej prvé vydania rovnako ako aj vydania s doplnkami a prepracovaniami iných autorov.² V samotnom Nemecku, kde bola nemeckým autorom Johannom Carionom kniha po prvýkrát vydaná, sa venuje jej významu väčšia pozornosť až v 21. storočí. Do 20. storočia bola Carionova kronika očami historikov podľa vtedajších moderných kritérií historiografie vnímaná ako zastaraná, resp. Carionovo nazeranie na dejiny sveta bolo nedostačujúce a jeho názory už dávno prekonané. Až podrobnejší prieskum desiatok rôznych vydaní v mnohých národných jazykoch a porovnanie prepracovaných vydaní a doplnkov od viacerých autorov kroniky poukázali na to, že

Portrét J. Cariona od Lucasa Cranacha ml.
(Zdroj Portraitindex)

je potrebné tento negatívne rozšírený odborný názor poopraviť a priznať Carionovej kronike sveta a jej rôznym vydaniám oveľa dôležitejšie miesto v modernej historiografii.³

AUTORSTVO 1. VYDANIA CARIONOVEJ KRONIKY, (JAR 1532, VD16 C/995)

Prípravné práce na vydaní kroniky Johanna Cariona mali zaujímavý priebeh. Johann Carion, narodený v Bietigheime v roku 1499 (dnes Bietigheim-Bissingen), i napriek tomu, že zomrel predčasne vo veku 38 rokov (v Berlíne v roku 1537), patril vo svojej dobe k uznávaným autorom astronomicko-astrologických spisov, dosiahol aj doktorát z medicíny. Taktiež pôsobil ako profesor matematiky a fyziky, dvorný astrológ a radca brandenburského kurfirsta Joachima I. v Berlíne, nekompromisného bojovníka proti luterskému učeniu.

Portét Joachima II. z Brandenburska, pre ktorého Carion kroniku vytvoril (Zdroj K. A. W. B.)

Od roku 1527 pôsobil Carion aj v diplomatických službách pruského kurfirsta Albrechta. V korešpondencii s kurfirstom Albrechtom sa prejavil Carion ako sympatizant protestantského smeru, čoho dôkladom sú aj jeho priateľské vzťahy s reformátorom Martinom Lutherom a jeho spolupracovníkom Filipom Melanchthonom. Na brandenburskom dvore Joachima I. bolo Carionovi zverené aj vzdelávanie kurfirstovho syna Joachima II., ktoré ho zrejme podnietilo k tomu, aby vytvoril pre budúceho panovníka určitý návod, ako sa správať a podľa čoho sa rozhodovať pri spravovaní verejných vecí. Carion sa rozhodol vypracovať stručné dejiny sveta, v ktorých by mladým šľachticom poslúžili biografie panovníkov ako vzory správania sa. Pretože si nebol Carion istý svojou koncepciou a celkovým charakterom pripravovanej knihy, požiadal v lete roku 1531 svojho priateľa Filipa Melanchthona, od roku 1518 profesora gréčtiny a latinčiny na wittenberskej univerzite, aby jeho rukopis prezrel, posúdil, doplnil a systematicky usporiadal. Filip Melanchthon, ako je zrejme z jeho zachovanej korešpondencie, úlohu prijal, téma ho veľmi zaujala, aj keď prácu nepokladal za celkom dostatočnú. Na jar roku 1532 boli už hotové Melanchthonove doplnky aj nové usporiadanie materiálu a po dohode s Carionom bola kniha zadaná do tlače tlačiarovi Georgovi Rhauovi vo Wittenbergu. Svoju

spoluprácu na Carionovej kronike Melanchthon v knihe nedeklaroval, čo neskôr vyvolalo otázky o miere jeho spoluautorstva na 1. vydání Carionovej kroniky (jar 1532).⁴

OBSAHOVÉ A CHRONOLOGICKÉ ČLENENIE KRONIKY

Melanchthon navrhol pre Carionovu kroniku členenie už podľa v stredoveku známeho a akceptovaného obsahového rozdelenia dejín od stvorenia sveta po súčasnosť do troch kníh:

1. Od stvorenia sveta po začiatok Asýrskej ríše (7 kapitol);
2. Od zániku Asýrskej ríše po vládu cisára Augusta (76 kapitol);
3. Od narodenia Ježiša Krista po rok 1532 (t. j. po autorovu súčasnosť; 151 kratších kapitol).

Centrálnu úlohu v tejto knihe zohrávajú **štyri ríše – Asýrska, Perzská, Grécka a Rímska**. Ďalším prvkom členenia dejín sveta v Carionovej kronike je ich rozdelenie do **troch epoch trvajúcich 2 000 rokov**, ktoré bolo prevzaté z proroctva starozákonného proroka Eliáša známeho ako *Vaticinium Eliae*. Na tomto mieste si dovoľíme vložiť vsuvku o pôvode proroctva a jeho zachovanej písomnej pamiatke na Slovensku. V Levočskej evanjelickej cirkevnej knižnici sa zachoval rukopisný text predmetného Eliášovho proroctva napísaný v nemčine **vlastnou rukou Filipa Melanchthona aj s jeho autografom datovaný 1560** (v poslednom roku jeho života, zomrel 19. apríla 1560). Podľa autora Andreja Hajduka, ktorý uverejnil prepis proroctva v slovenčine (1997, s. 180 – 181), ide o výrok Eliáša podľa babylonského *Talmudu* pochádzajúci z pobiblického židovstva. Ani Andrejovi Hajdukovi, ani neskôr autorovi, levočskému evanjelickému farárovi Jánovi Havírovi (2009, s. 100), ktorý publikoval digitalizát rukopisu tohto proroctva, nebolo známe, či toto Eliášovo proroctvo zaradil Melanchthon do Carionovej kroniky, či ho citoval vo svojich prednáškach o dejinách sveta a či patril aj medzi tie výroky, ktoré vpisoval na pamiatku svojim študentom do kníh. Informácia, komu zo svojich žiakov zapísal Melanchthon výrok z Carionovej kroniky, sa, žiaľ, v levočskom exemplári nezachovala (*Lutherov biblický komentár*, 12. časť, sign. 5372).

Rovnaké členenie dejín ako použil Melanchthon, bolo známe už v 15. storočí v tlačenej kronike Hartmanna Schedela (1493) a rovnako sa nachádzalo

aj v kronike súdobého autora Sebastianiana Franka (1531), ktorá prišla na knižný trh len jeden rok pred 1. vydaním Carionovej kroniky.⁵

Autori stredovekej historiografie a raného novoveku chápali dejiny sveta ako časť Božieho plánu spásy. Pohľad na dejiny, ako ho sprostredkovala Carionova kronika čitateľovi, bol poznačený hlbokým uvedomovaním si dejinnosti všetkého bytia. To súviselo s dobovou predstavou, že dejiny sveta prebiehajú tak, ako chce Boh, ktorý ich ovplyvňuje. Spätňý pohľad na to, čo sa stalo, bol zároveň podľa

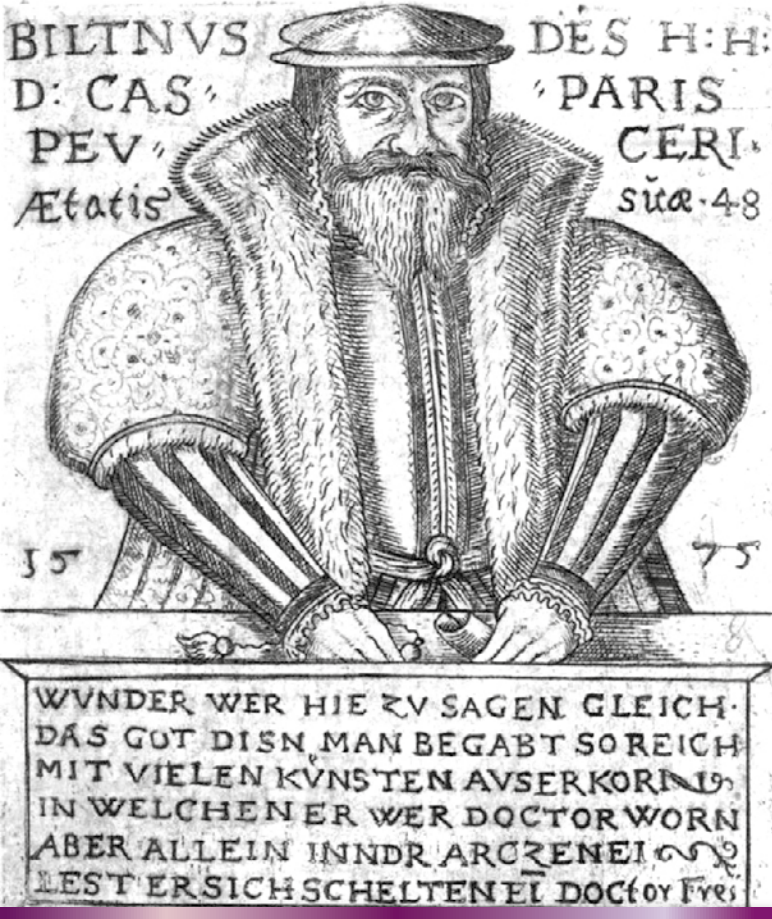
tohto chápania pohľadom do zrkadla prítomného času. Boh týmto spôsobom pomáhal človeku prostredníctvom získaných vedomostí nielen chápať súčasné dianie, ale dával mu aj tušiť to budúce, čo ešte len príde, a umožňoval mu pripraviť sa naň. Takéto chápanie dejín bolo vlastné už cirkevnému otcovi sv. Augustínovi, od ktorého sa zachoval výrok „Kto sa nepozereá späť na začiatky, neuvidí koniec.“ Zaoberanie sa dejinami slúžilo v tomto kontexte nielen účelu vzdelávania, hoci je tu história chápaná podľa všeobecne uznávaného výroku „*historia est magistra vitae*“ ako „učiteľka života“ v zmysle praktického života. História v živote panovníkov a kniežat mala plniť aj dôležitú funkciu pri význame dejín spásy a eschatológie (náuky o večnosti). Dejiny boli chápané vo funkcii nositeľa historických právd, ktoré sú nielen nahromadením vedomostí, ale majú slúžiť aj ako orientácia a návod, ako konať, pretože „*učiť sa z dejín, znamená učiť sa pre život*“.⁶

POST UČEBNICE PROTESTANTSKÝCH DEJÍN SVETA

Prínos Melanchthona a jeho spoluautorstvo už pri 1. vydaní Carionovej kroniky je nepopierateľne veľké, hoci Melanchthon zámerne svoje meno v knihe neuviedol a ponechal len meno Cariona. Meno svojho predčasne zomrelého priateľa (1537) uvádzal Melanchthon aj na titulných listoch ďalších prepracovaných a doplnených vydaní Carionovej kroniky s úmyslom, aby nevyhynula priateľova pamiatka. Georg Sabinus, zať Melanchthona, zvečnil meno Cariona aj vo veršoch, v ktorých uviedol okolnosti priateľovej, do istej miery kuriózne, predčasnej smrti, ktorá ho zastihla počas nemierneho pitia v kruhu priateľov. Samotný Carion si slávu svojho budúceho „bestselleru“ užil len 5 rokov, netušil, že toto dielo bude aj po 500 rokoch vzbudzovať pozornosť historikov a ďalších odborníkov. Po Melanchthonovej smrti (1560) ponechal aj druhý Melanchthonov zať Caspar Peucer meno Cariona v názve ním už celkom samostatne spracovaných a doplnených ďalších dielov Carionovej kroniky. Melanchthon vydal doplnky v roku 1558 (VD16 M/2697) a v roku 1560 (VD16 M/2701), Peucer v ďalších rokoch a v roku 1572 vyšlo aj súborné vydanie Carionovej kroniky (VD16 M2715) so samostatne vypracovanými doplnkami Filipa Melanchthona a Caspara Peucera v rozsahu viac ako 746 strán.⁷

Postava F. Melanchthona v kronike z roku 1564 (Zdroj metmuseum.org)

Portrét Caspara Peucera vo veku 48 rokov (Zdroj Portraitindex digital)

Melanchthonovou zásluhou a akceptáciou tohto Carionovho diela predstaviteľmi protestantskej wittenberskej univerzity sa Carionova kronika stala akreditovanou učebnicou na prednášky o dejinách sveta nielen na domácich univerzitách, ale aj na ďalších protestantských univerzitách i mimo Nemecka.⁸ Melanchthonovi patrí prvenstvo v tom, že na tamojšej univerzite začal od roku 1550 prednášať dejiny sveta, hoci do vyučovacích osnov univerzít sa tento predmet dostal až začiatkom 18. storočia. Vyplývalo to z toho, že Melanchthon pripisoval dejinám kľúčovú úlohu v systéme vied a umení. K jeho snahám patrilo úsilie spojiť stredoveký pohľad na dejiny s humanistickým pohľadom. Vo svojej spisbe deklaroval Melanchthon (spolu s mnohými inými humanistami tej doby) presvedčenie o tom, že dejiny sa blížia ku svojmu koncu. Očakávanie apokalyptického konca sveta bolo v danej dobe všeobecne rozšíreným postojom a bolo aktuálne ešte aj počas 17. storočia. Podľa tradícií pred osvietenstvom sa dialo všetko tak, ako to bolo predpovedané, a predpokladalo sa, že to, čo predpovedá Sväté Písmo, sa aj stane. Široké čitateľské publikum tento názor akceptovalo.

Je možné predpokladať, že Carionova kronika bola vo svojej dobe „trendy“. Hoci mala kronika, najmä jej doplnené časti od Filipa Melanchthona,

Johannesa Funcka, Caspara Peucera protestantský charakter, nebola ako dielo vyhranená proti katolíckemu cisárovi Karolovi V. a predstaviteľom katolíckych stavov, ktoré vyznávali „starú vieru“, ale zohrávala umiernenú úlohu. Autori kroniky sa obracali na cisára Karola V. s požiadavkou, aby zabezpečil rovnováhu katolíkov s protestantmi, ktorá mala byť predpokladom toho, aby mohli všetci spoločne vytiahnuť do vojnového ťaženia proti spoločnému nepriateľovi – Turkom, vyznávačom islamu. Rovnako sa autori kroniky obracali so svojimi požiadavkami aj na protestantské kniežatá krajiny, ktoré v tom čase hrozili odmietnutím pomoci cisárovi v boji s Turkami. „*Kontinuálna línia ďalšieho vývoja politickej situácie v Nemecku od ‚norimberského povstania‘ v roku 1532 po uzatvorenie náboženského mieru v Augsburgu v roku 1555, bola ovplyvnená argumentmi obsiahnutými v kronike, ktoré pomohli vytvoriť predpoklady uzatvorenia mieru, v čom vidia súčasní nemeckí historici pôsobenie kroniky ďaleko za jej historický rámec.*“⁹

Autori, ktorí postupne dopĺňali Carionovu kroniku, vkladali do nej ďalšie nové aspekty podľa aktuálneho diania v krajine. Toto poznanie – pridávanie nového obsahu do kroniky, bolo podľa výsledkov výskumu citovaného diela Franka Prietza (s. 29) dovtedy úplne neznáme, lebo tí, ktorí hodnotili význam Carionovej kroniky, ju porovnávali len s jej neskoršími doplnenými vydania a nepostrehli, že kronika bola dopĺňaná a prepracovávaná hneď po jej 1. jarnom vydaní v roku 1532 (ktoré vyšlo s rozsahom 170 listov), pričom jej doplnené a prepracované vydanie vyšlo na jeseň toho istého roku s oveľa väčším rozsahom (238 listov). Vývoj dejín ilustrovali aj ďalší spoluautori kroniky na základe príkladov a vzorov správania sa panovníkov. Za posledného nepriateľa kresťanov – antikrista, označili Turkov. Blízka budúcnosť bola v kronike interpretovaná ako posledný boj nemeckej šľachty zjednotenej v pravej viere na čele so spravodlivým cisárom Karolom V., na ktorý poukazujú biblické proroctvá a znamenia.¹⁰

LITERÁRNY ÚSPECH CARIONOVEJ KRONIKY

Veľký úspech tejto učebnice dejín nespočíval podľa hodnotenia súčasných historikov v tom, žeby kronika ponúkla čitateľskej verejnosti precíznu chronológiu dejín sveta (naopak, datovanie udalostí vykazovalo

isté nedostatky, hoci ďalší autori sa to snažili zosúladiť). Všeobecný úspech dosiahla Carionova kronika preto, lebo poskytla ľuďom tej doby niečo oveľa dôležitejšie: **vysvetlila plynule, prehľadne a komplexne formu diania v dejinách a jeho vzťah k prítomnosti.**¹¹ Tým kronika obsahovo ďalekosiahle prekročila horizont očakávania čitateľského publika a nestratila na svojej aktuálnosti ani vtedy, keď zápas proti Turkom v roku 1532 neskončil predpovedanou „poslednou rozhodujúcou bitkou“. Okrem obsahového hľadiska zasiahla Carionova kronika široké čitateľské spektrum publika, lebo nebola adresovaná len menšiemu okruhu vzdelancom a učenej vrstve príslušníkov vyššej spoločnosti, panovníkov a kniežat, ale bola **preložená aj do viacerých národných jazykov**, a tak **dostupná aj širokej laickej verejnosti**, ktorá mala záujem vzdelávať sa. **Opakované vydávanie Carionovej kroniky vo viacerých európskych štátoch zabezpe-**

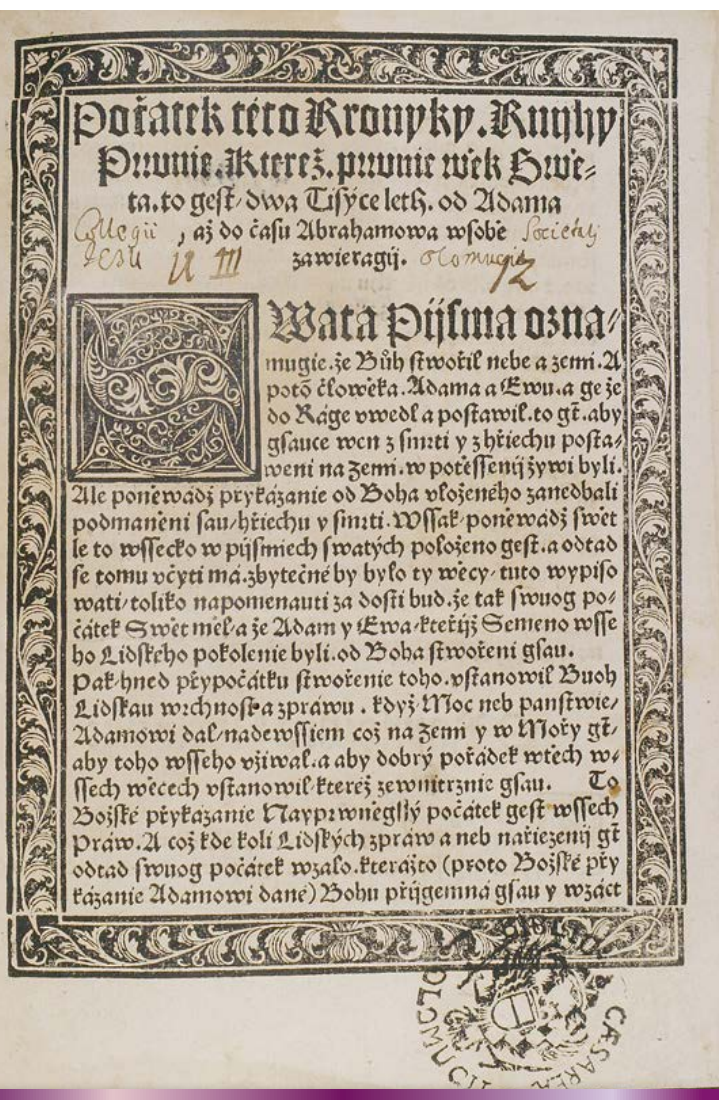
čilo presah jej dopadu za hranice nemecky hovoriacich krajín. Schválením textu Carionovej kroniky predstaviteľmi wittenberskej univerzity boli vytvorené predpoklady, aby sa táto kronika stala učebnicou dejín na všetkých európskych protestantských univerzitách. K popularite a obľube kroniky medzi študentmi prispievali aj bývalí žiaci Filipa Melancthona, ktorí ju neskôr ako pedagógovia osobne používali v pedagogickom procese, patrili k nim napríklad **David Chytraeus v Rostoku** a **Victorinus Strigel v Heidelbergu**. Nástupca Caspara Peucera na **wittenberskej univerzite Andreas Frankenger** napísal a vydal v roku 1586 **komentár ku Carionovej kronike** pod názvom „*Institutionum antiquitatis et historiarum*“, čím bola kronika opäť propagovaná a aktualizovaná.

ČECHY – PRVENSTVO PREKLADU DO INÉHO NÁRODNÉHO JAZYKA

Z celej škály prekladov kroniky do iných národných jazykov vyzdvihneme len dve rôzne české vydania Carionovej kroniky, preložené dvomi rôznymi prekladateľmi. Prvé české vydanie Carionovej kroniky v roku 1541 (Knihopis č. 1463) má prvenstvo v tom, že bolo prvým vytlačeným prekladom do jazyka iného národa. Stalo sa tak len o deväť rokov neskôr, ako vyšiel tlačou originál nemeckého autora napísaný v tzv. hornej nemčine v roku 1532 (VD16 C/995); preklad do dolnonemeckého jazyka vyšiel opakovane v Magdeburgu v rokoch 1534, 1542 a 1547 (VD16 C/1011-1113). Preklad Carionovej kroniky do češtiny zadal Burianovi Sobkovi z Kornic pán Martin Michalec, autor a prekladateľ teologických spisov. Kniha bola vytlačená na náklady Jána (III.) z Lippé, pána v Moravskom Krumlove.

Prvý český prekladateľ Burian Sobek z Kornic

Všeobecne známy prekladateľ Burian Sobek pochádzal zo starodávneho sliezskeho rodu pánov z Kornic z Ratiborského kraja. Po štúdiu práva na wittenberskej univerzite sa stal stúpencom Martina Luthera, v roku 1521 získal doktorát na pražskej univerzite. Usiloval sa spojiť stúpencom utrakvistov s luteránmi. Za propagáciu luterského smeru bol už ako kancelár Starého Mesta pražského uväznený v rokoch 1524 – 1525. Po následnom vykázaní z Prahy sa uchýlil na Moravu (Přerov, Olomouc), zomrel po roku 1544. Z poznám-

Prvý český preklad Carionovej kroniky z roku 1541 (Zdroj knihopis digital)

ky Buriana Sobka v kronike sa dozvedáme aj presnejší údaj (26. 7. 1539 – 20. 8. 1539), počas ktorého vyhotovil samotný preklad. Zaujímavé je, že prekladateľ do češtiny nepoužil nemecký originál, ale jeho latinský preklad od Hermanna Bonia, ktorého vydanie bolo na knižnom trhu len dva roky, teda od roku 1537. V tomto prípade môžeme vyzdvihnúť veľmi rýchlu recepciu Carionovej kroniky v Čechách. Promptným prekladom a vydaním Carionovej kroniky predbehli Čechy ostatné európske krajiny.

Druhý český preklad od Daniela Adama z Veleslavína

Ďalšie české vydanie kroniky vyšlo po 43 rokoch od vydania prvého českého prekladu už v modernejšej češtine v roku 1584 (Knihopis č. 1464). Druhý preklad vyhotovil Daniel Adam z Veleslavína (1546 Praha – 1599), pôsobiaci pôvodne na pražskej univerzite, neskôr v mestských službách. Daniel Adam bol prívržencom Jednoty bratskej, preslávil sa ako významný tlačiar, keď po smrti svojho svokra Jiřího Melantricha prevzal jeho pražskú tlačiareň. Zoznam titulov na vydanie si tlačiar starostlivo vyberal a do tlači, ktoré vydával, aj vkladal vlastné preklady prefácií z cudzích jazykov. Sponzorom, mecenášom tohto druhého českého prekladu Carionovej kroniky bol šľachtic Peter Vok z Rožmberka. Pozoruhodná na tomto vydaní je skutočnosť, že Daniel Adam z Veleslavína nezostal len pri preklade do modernejšej češtiny, ale text kroniky aj korigoval, niektoré miesta z textu vynechal ako neaktuálne (napr. nenaplnené prorocťvá a predpovede) a pridal vlastný opis domácich udalostí, ktoré pokladal za dôležité, odohrávajúcich sa po jeho súčasnosť. Celý text tohto českého prekladu aj s podrobným odborným komentárom vydal vo faksimile súčasný český autor Petr Vorel pod názvom *ADAM Z VELESLAVÍNA, Daniel. Dějiny evropského světa 1453 – 1576* (2008), preto nebudeme tomuto prekladu kroniky venovať viac pozornosti. Doplníme len informáciu, že dedičia Daniela Adama z Veleslavína vydali 2. český preklad Carionovej kroniky ešte začiatkom 17. storočia v roku 1602.¹²

RECEPCIA CARIONOVEJ KRONIKY A JEJ POSESORI NA SLOVENSKU

V rámci štúdie nie je možné menovať všetkých bývalých pôvodných vlastníkov, ktorí počas posledných

500 rokov patrili k majiteľom niektorého z vydaní Carionovej kroniky dodnes zachovaných na Slovensku. Z niekoľkých desiatok mien ponúkame len výber tých významnejších posesorov. Všeobecne možno konštatovať, že medzi prvých majiteľov Carionovej kroniky patrili najmä študenti nemeckých protestantských univerzít, viaceré z ich mien sa zachovali len vo forme monogramu, tzv. supralibrosu vyrytého na väzbe knihy s uvedeným rokom, keď si jej majiteľ dal knihu zviazať. Identifikácia supralibrosov si vyžaduje ďalší výskum. Ak má väzba slepotlačovú výzdobu označenú iniciálami jej rytca, v niektorých prípadoch je možné identifikovať aj meno umelca a miesto, kde bola väzba knihy zhotovená, čo však niekedy môže byť zhodné aj s miestom, kde majiteľ knihu získal (napr. kúpou, darom alebo iným spôsobom). Ako miesta kúpy alebo väzby kníh sa často vyskytujú nemecké univerzitné mestá (Wittenberg, Jena, Leipzig, Tübingen) a mestá známe knižnými veľtrhmi (Frankfurt am Main a Leipzig).

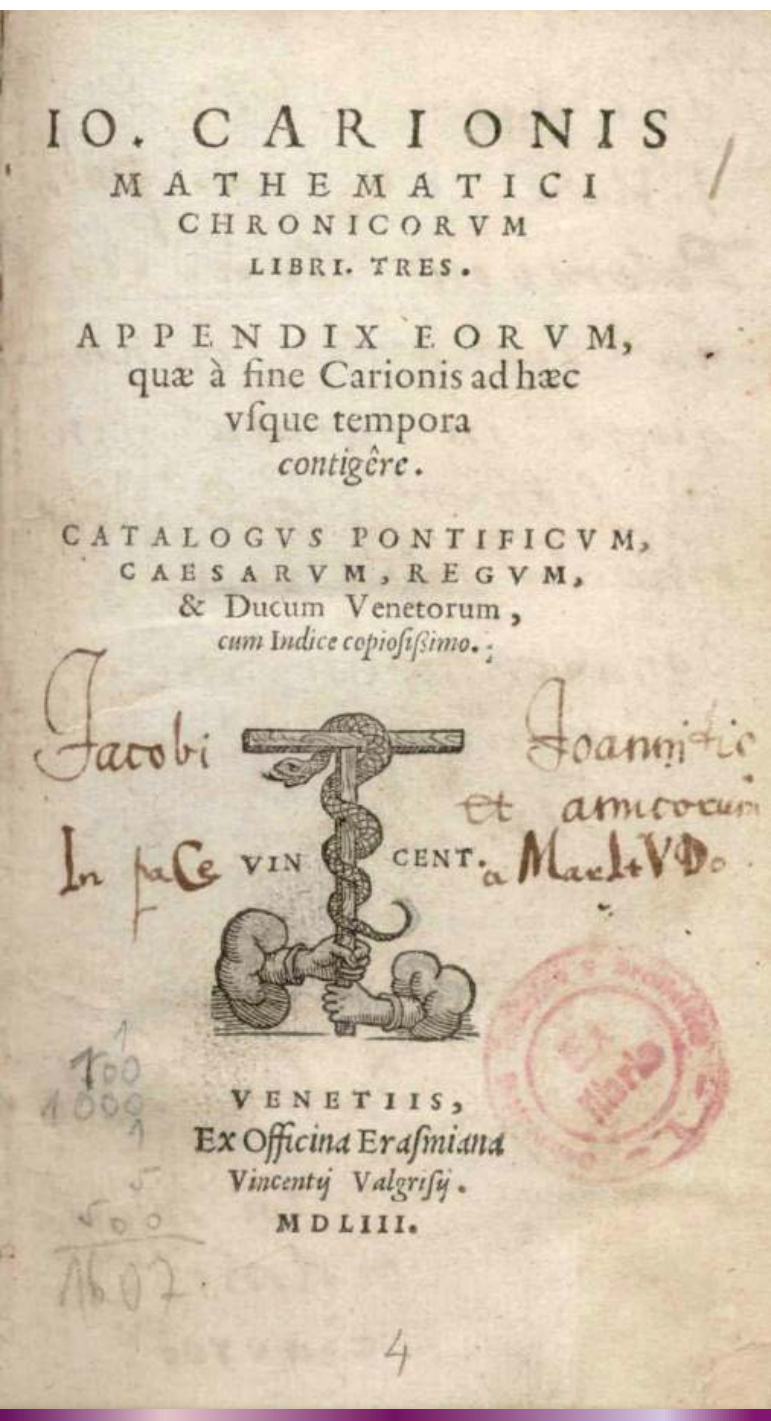
Ako jedného z prvých majiteľov vydania Carionovej kroniky zachovaného na Slovensku, ktorý ho vlastnil už v roku 1581, môžeme menovať rektora v Partizánskej (Nemeckej) Lupči Michala Czabana (Zabana) a rovnako rektora tejto školy Jeremiáša Lutza v roku 1665. Podľa identifikovaného autografu v knihe bol v 16. storočí ďalším majiteľom Carionovej kroniky aj nitriansky katolícky biskup Zachariáš Mošovský, ktorého exemplár kroniky sa v priebehu 17. storočia dostal prostredníctvom ďalšieho vlastníka do tzv. starej jezuitskej knižnice v Bratislave a od 60. rokov 20. storočia je súčasťou knižného fondu Univerzitnej knižnice v Bratislave (ďalej len UKB). Začiatkom 17. storočia (od roku 1621) vlastnil až dve vydania Carionovej kroniky evanjelický bratislavský kňaz pochádzajúci zo Štajerska Georg Müller, tieto exempláre patrili pôvodne do knižnice prvej evanjelickej mestskej školy (1606 – 1672, od roku 1672 sa po jej konfiškácii na príkaz panovníka dostali do tzv. „starej jezuitskej knižnice“, neskôr do UKB). Ďalší evanjelický kňaz Štefan Pilárik zo Strehovej získal Carionovu kroniku počas Rákociho povstania v roku 1634 neobyčajným spôsobom, ako sám v knihe poznamenal: „ako vojnovú korisť“. Predtým sa tento exemplár kroniky nachádzal v Ponikách u evanjelického kňaza Tobiáša Jacobeiho (Jacobiho) a po jeho smrti bol u Martina Fyracka (Slovenská národná knižnica v Martine, ďalej SNK). Český preklad Carionovej kroniky z roku 1584 vydaný v Prahe patril podľa ex librisu do rodinnej

knižnice významných slovenských evanjelických kňazov a literátov Adama a Sama Chalúpkovcov (SNK). V 17. a 18. storočí sa viacero exemplárov tejto „protestantskej“ historiografie dostalo v rámci protireformačného boja s heretickými autormi a ich spismi aj do knižníc viacerých cirkevných katolíckych rádov (františkánov, jezuitov, piaristov) v Bratislave, Trnave, Nitre, Malackách, Prievidzi, Kremnici, Košiciach a i. Carionova kronika bola súčasťou taktiež knižníc príslušníkov viacerých uhor-

ských šľachtických rodov, napríklad Esterháziovcov, Ördödiovcov, Okoličányovcov, Zaiovcov a i. Carionovu kroniku mali vo svojich knižniciach aj dvorní úradníci, napríklad Ján František Revický pôsobiaci v uhorskej komore v Košiciach a Bratislave (UKB). Niekoľko vydaní Carionovej kroniky si zakúpil jeden z najvýznamnejších uhorských bibliofilov Theodor (Tivadar) de Jóny, právnik spišského pôvodu, ktorého testamentom sa 15 300 zväzkov kníh z jeho významnej knižnej zbierky dostalo v roku 1887 do knižnice Evanjelického lýcea v Kežmarku. V UKB sa zachovalo aj jedno benátske vydanie Carionovej kroniky, ktorého historickú hodnotu zvyšuje fakt, že v nej bol identifikovaný autorkou tejto štúdie vlastnoručný zápis a autograf samotného spoluautora Carionovej kroniky, už spomínaného nemeckého humanistu Filipa Melanchthona.¹³ Toto vydanie kroniky s Melanchthonovým autografom sa v priebehu storočí dostalo na Slovensko, k jeho ďalším vlastníkom patrili evanjelický rektor a kňaz v Banskej Bystrici Zachariáš Jakobei, bratislavský advokát a notár Jakub Selecký st. a jeho syn Jakub ml., ktorý knihu daroval Valentínovi Piakovi a od roku 1656 patrila kniha bývalému utrakvistickému českému kňazovi, exulantovi Jakobovi Johanidesovi (Ioannides), náboženskému spisovateľovi, ktorý pôsobil na Slovensku.

ZÁVER

Na základe uvedených faktov je možné konštatovať, že prvý autor citovanej kroniky Johann Carion a jej ďalší spoluautori vo veľkej miere **prekročili pôvodný autorský zámer napísať príručku pre mladých šľachtických chovancov**, ktorá mala poslúžiť ako určitý model správania sa panovníkov a kniežat na príklade biografii panovníkov vládnučich od počiatku sveta po súčasnosť. **Okruh skutočných recipientov kroniky bol nepomerne širší a početnejší.** Spôsobili to najmä tieto hlavné faktory: **Už prvé vydanie kroniky prispelo k jej úspechu tým, že bolo vydané v národnom jazyku**, v hornej nemčine (neskôr vyšiel aj dolnonemecký preklad), čím bolo **dostupné aj laickej verejnosti nielen v Nemecku, ale aj v ďalších nemecky hovoriacich krajinách.** **Latinský preklad umožnil dostupnosť kroniky okruhu učencov** a postupne sa stala Carionova kronika **učebnicou dejín nielen na nemeckých, ale aj na ďalších európskych protestantských univerzitách.** Viacero prekladateľov z ďalších

Benátske vydanie z roku 1554 s autografom Jakoba Johanidesa (Zdroj UKB Bratislava)

európskych krajín prispelo k rozšíreniu recipientov kroniky aj **pre laické publikum prekladmi do iných 10 národných jazykov**. Kniha nezožala veľký úspech pre presný chronologický výpočet historických udalostí, naopak, v tom sú jej určité nedostatky.¹⁴ Úspech Carionovej kroniky takýchto rozmerov by sa nedal dosiahnuť, keby čitateľské publikum neprijalo najmä **obsah kroniky ponúkaný jej autormi**. Ten bol hlavnou zárukou toho, že z pôvodnej kroniky dejín sveta sa stal priam **čitateľský „bestseller“**. Hlavný úspech dosiahli autori kroniky tým, že sa zamerali na to, aby **plynule, prehľadne a kompaktne vysvetlili formu diania v dejinách a znázornili jeho vzťah k prítomnosti**. Tento spôsob vykreslenia dejinných udalostí úplne korešpondoval s očakávaniami čitateľského publika, nadväzoval na akceptované ponímanie stredovekých dejín, keď boli dejiny sveta chápané ako súčasť Božieho plánu záchranu človeka.¹⁵ Zložitá situácia obdobia polovice 16. storočia tento vývoj na-

značovala, duchovní aj svetskí predstavitelia vnímali ohrozenie existencie kresťanstva zo strany pohan-ského nepriateľa – osmanských Turkov, vyznávačov islamu, ako naplnenie biblického proroctva o konci sveta, keď príde k poslednému „boju s antikristom“. Vyústenie zápasu do očakávaného apokalyptického konca sveta bolo všeobecne prijímané a človek 16. storočia žil v očakávaní blízkeho konca sveta. Všetky tieto aspekty potvrdzovali aktuálnosť posolstva Carionovej kroniky, ktorej autori dokázali odpovedať na páľčivé otázky širokého okruhu učeného i laického publika tej doby.¹⁶ Carionova kronika našla svojich recipientov aj na Slovensku, ako dokumentujú posesorské záznamy jej mnohých vlastníkov, najmä evanjelických kňazov, rektorov a pedagógov protestantských škôl, predstaviteľov protestantskej šľachty a vyšších spoločenských kruhov, ale aj záujem zo strany katolíckych cirkevných predstaviteľov a členov rádov počas 16. – 18. storočia.

POZNÁMKY

- ¹ Databázy KVK, VD17 a i.
- ² V niektorých prípadoch sú záznamy v katalógoch aj bez odkazov na mená iných autorov, ktorí ďalšie vydania kroniky prepracovali a doplnili, čím sa stráca objektívny sumárny pohľad na toto dielo.
- ³ Informácie o jednotlivých vydaniach Carionovej kroniky obsahujú databázy KVK, kis3g, ulib.sk a internetová stránka Johannes Carion. Himmel und Hölle, s. 298 – 299 a i.
- ⁴ Biografia J. Cariona v: ADB, heslo Johannes Carion; BENNING, Stefan. Johannes Carion aus Bietigheim. Eine biographische Skizze, s. 193 – 202; Johannes Carion. Himmel und Hölle, s. 285 – 289.
- ⁵ PRIETZ, Frank Ulrich. *Das Mittelalter im Dienst der Reformation. Die Chronica Carionis und Melanchthons von 1532*, s. 38.
- ⁶ PRIETZ, s. 660.
- ⁷ BAUER, Barbara. *Die Chronica Carionis von 1532. Melanchthons und Peucers Bearbeitung und ihre Wirkungsgeschichte*, s. 203 – 246.
- ⁸ PRIETZ, s. 663.
- ⁹ PRIETZ, s. 667, citácia Rosemarie Aulinger.
- ¹⁰ PRIETZ, s. 669.
- ¹¹ PRIETZ. 669.
- ¹² *Rukověť humanistického písemnictví*, s. 38 – 41.
- ¹³ OKOLIČÁNYOVÁ, Vlasta. Druhý bratislavský autograf Phillipa Melanchthona v UKB. In *Knižnica*, 2018, č. 3, s. 50 – 58.
- ¹⁴ PRIETZ, s. 669.
- ¹⁵ PRIETZ, s. 669.
- ¹⁶ PRIETZ, s. 669 – 670.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- ADAM Z VELESLAVÍNA, Daniel. 2008. *Dejiny evropského světa 1453 – 1576. Historický obraz počátku raného novověku v pojetí Daniela Adama z Veleslavína, který českému čtenáři předkládá v 2. českém vydání Kroniky světa Jana Kariona*. Petr Vorel (kom.) Praha : Rybka. ISBN 978-80-87067-77-2.
- ADB – *Allgemeine Deutsche Biographie* [online]. [cit. 2018-03-30]. Heslo: Johannes Carion.
- BAUER, Barbara. Die Chronica Carionis von 1532, Melanchthons und Peucers Bearbeitung und ihre Wirkungsgeschichte. In *Himmelszeichen und Erdenwege. Johannes Carion (1499 – 1537) und Sebastian Hornmold (1500 – 1581) in ihrer Zeit*, s. 203 – 246. Hrsg. vom Kultur – und Sportamt der Stadt Bietigheim-Bissingen, Stadtmuseum Hornmoldhaus. Ubstadt-Weiher : Verl. Regionalkultur, 1999. ISBN 3-89735-123-4.
- BENNING, Stefan. Johannes Carion aus Bietigheim. Eine biographische Skizze. In *Himmelszeichen und Erdenwege. Johannes Carion (1499 – 1537) und Sebastian Hornmold (1500 – 1581) in ihrer Zeit*, s. 193 – 202. Hrsg. vom Kultur – und Sportamt der Stadt Bietigheim-Bissingen, Stadtmuseum Hornmoldhaus. Ubstadt-Weiher : Verl. Regionalkultur, 1999. ISBN 3-89735-123-4.
- Biografický lexikón Slovenska*. I. – VI. zv. Martin : Slovenská národná knižnica – Národný bibliografický ústav, 2002 – 2017.
- CARION, Johannes, s. 285 – 298 [online]. [cit. 2019-09-30] Dostupné na internete: <https://archive.org/atream/2007_CarionJohannes/2007_Carion_Johannes_djvu.txt>.
- CLAUS, Helmut. *Melanchthon – Bibliographie 1510 – 1560*. Teilband 4. Register. Göttingen : Gütersloher Verlagshaus, 2014. ISBN 978-3-579-05378-3.
- HAJDUK, Andrej. Melanchthonove vzťahy k Slovensku. In VESELÝ, Daniel – Andrej HAJDUK. *Filip Melanchthon*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 1997. ISBN 80-7140-134-X.
- HAVÍRA, Ján. 2009. *Na hradbách evanjelického Siona*. Košice – Myslava : Typopress, s. (100). ISBN 978-80-89089-83-3.
- Johannes Carion : Himmel und Hoelle* [online]. [cit. 2018-06-05]. Dostupné na internete: <<https://palitzsch.me/2015/10/25./johannes-carion-himmel-und-hoelle>>.
- KVK – *Karlsruher Virtueller Katalog*. [online]. [cit. 2018-04-20]. Dostupné na internete: <<https://karlsruhe.de>>.
- MELANCHTHON, Philipp [online]. [cit. 2018-03-30]. Dostupné na internete: <<https://deutsche-biographie.de>>.
- Národní knihovna ČR. [online]. [cit. 2018-05-10]. Dostupné na internete: <www.knihopis.digital>.
- OKOLIČANYOVÁ, Vlasta. Druhý bratislavský autograf Phillipa Melanchthona v UKB. In *Knižnica*, 2018, č. 3, s. 50 – 58 [online]. [cit. 2019-10-03]. ISSN 1336-0965. Dostupné na internete: <www.snk.sk/sk/14-o-kniznici/993-archiv-kniznica-2016.htm>.
- PEUCER, Caspar. [online]. [cit. 2018-04-15]. Dostupné na internete: <<https://deutsche-biographie.de>>.
- PITÁKOVÁ, Mária – TOMO, Tomáš. Tlače 16. storočia vo fondoch Lyceálnej knižnice v Kežmarku. In *Generálny katalóg tlači 16. storočia zachovaných na území Slovenska*. Zv. X. Martin : Slovenská národná knižnica, 2017. ISBN 978-80-8149-090-3.
- PRIETZ, Frank Ulrich. *Das Mittelalter im Dienst der Reformation. Die Chronica Carionis und Melanchthons von 1532. Zur Vermittlung mittelalterlicher Geschichtskonzeptionen in die protestantische Historiographie*. Stuttgart: W. Kohlhammer, 2014, s. 7, 10, 15, 17, 20 – 21, 29 – 38, 51, 54 – 56, 63 – 65, 71, 99, 106, 195 – 196, 604, 660 – 663, 669 – 670, 673. ISBN 978-3-17-024940-0.
- Rukovět humanistického básnictví v Čechách a na Moravě*. 1. sv. A – C. Praha : Academia, 1966, s. 38 – 41.
- SIBYLOVÁ, Michaela – OKOLIČANYOVÁ, Vlasta – PERLECZKÁ, Zita. Tlače 16. storočia v Univerzitej knižnici v Bratislave. In *Generálny katalóg tlači 16. storočia zachovaných na území Slovenska*. Zv. VI. Bratislava : Univerzitná knižnica v Bratislave, 2019. ISBN 978-80-89303-73-1.
- Slovenská národná knižnica Martin [online]. [cit. 2019-10-03]. Dostupné na internete: <www.kis3.sk>.
- Slovenský biografický slovník*. 6 zv. Martin : Matica slovenská, 1986 – 1994.
- Univerzitná knižnica v Bratislave [online]. [cit. 2019-10-12]. Dostupné na internete: <<https://ulib.sk>>.
- VD 16 – Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des XVI. Jahrhunderts [online]. [cit. 2019-10-10]. Dostupné na internete: <<https://www.vd16>>.
- VD 17 – Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des XVII. Jahrhunderts [online]. [cit. 2019-09-20]. Dostupné na internete: <<https://www.vd17>>.
- VD 18 – Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des XVIII. Jahrhunderts [online]. [cit. 2019-09-30]. Dostupné na internete: <<https://www.vd18>>.